

ANDRZEJ WITKOWICZ

**CZERWONE
SZTANDARY OSMANÓW**
WOJNA ROKU 1683
OPISANA NA NOWO

Może nas zadziwić, iż nowy historyk po tylu innych opisuje te dzieje,
gdy porówna dzieła tamtych z jego własnym.

Arrian z Nikomedii

Tym, którzy odeszli...

Pomysłodawca programu Silva Rerum:

Paweł Jaskanis

Kurator programu i redaktor serii:

Elżbieta Grygiel

Rada programu Silva Rerum:

prof. dr hab. Jerzy Axer, dr Grażyna Czetwertyńska, Wojciech Kalwat, prof. dr hab. Jan Kieniewicz,
dr Jarosław Krawczyk, prof. dr hab. Krzysztof Mikulski, Waldemar Rataj

Patronat:

Magazyn Historyczny „Mówią Wieki”

Polskie Towarzystwo Historyczne

Recenzenci:

prof. dr hab. Mirosław Nagielski, Uniwersytet Warszawski

Redakcja i korekta:

Grażyna Waluga

Wybór ilustracji:

Konrad Morawski

Opracowanie graficzne i skład:

Wojciech Staniewski / STUDIO 2x2

© Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2016

www.wilanow-palac.pl

ISBN: 978-83-63580-69-8

Druk i oprawa:

SPIS TREŚCI

WSTĘP	15
CZĘŚĆ I	
WIELKA MOZAIKA: IMPERIUM I ARMIA OSMANÓW W DRUGIEJ POŁOWIE XVII WIEKU	27
ROZDZIAŁ I	
CZYM BYŁO IMPERIUM OSMAŃSKIE?	29
1. Poglądy na temat imperium	31
2. Władza i administracja	37
3. Potencjał obronno-ekonomiczny	40
3.1. Demografia	40
3.2. Problemy narodowościowe i religijne	43
3.3. Wybrane zagadnienia gospodarczo-społeczne	46
3.4. Pieniądz i finanse	51
ROZDZIAŁ II	
ARMIA OSMAŃSKA: ZAGADNIENIA OGÓLNE	55
1. Rola wojny i armii	57
1.1. Armia a legitymizacja władzy	58
2. Dotychczasowe modele organizacji osmańskich sił zbrojnych	59
3. Organizacja osmańskich sił zbrojnych w drugiej połowie XVII wieku	60
3.1. Propozycja terminologii	62
ROZDZIAŁ III	
WOJSKA KAPY KUŁU	65
1. Korpus janczarski	67
1.1. Liczebność	67
1.2. Organizacja	68

1.3. Zmiany w rekrutacji i społeczne miejsce korpusu	70
1.4. Wartość bojowa	71
1.5. Taktyka	71
2. Wojska techniczne	72
2.1. Organizacja i liczebność	72
2.2. Sprawność artylerii	73
2.3. Wojska inżynieryjne	75
3. Kawaleria wojsk kapy kułu	76
4. Inne formacje centralne	78
5. Wojska kapy kułu: podsumowanie	79
6. System obrony granic około roku 1680	79
6.1. Garnizony janczarskie	
w głównych ośrodkach imperium (poza Stambułem)	80
6.2. Inne formacje w składzie wojsk garnizonowych	82
6.3. Ogólna liczebność wojsk garnizonowych	82
6.4. Punkty obronne	83
7. Marynarka wojenna	84

ROZDZIAŁ IV

WOJSKA PROWINCJONALNE 89

1. Formacje timariockie: wielkość etatowa	91
2. Formacje timariockie:	
wielkość faktyczna i wartość bojowa	94
3. Wojska jerli kułu – serhad kułu i oddziały nadworne	99
3.1. Wojska lokalne	99
3.2. Liczebność wojsk jerli	101
3.3. Wojska nadworne	102
4. Inne rodzaje wojsk prowincjonalnych	106
4.1. Liczebność formacji milicyjnych	108
5. Podsumowanie	109

ROZDZIAŁ V

ZABEZPIECZENIE DZIAŁAŃ WOJENNYCH

I UZBROJENIE ARMII 113

1. Logistyka	115
1.1. Organizacja życia obozowego	116
1.2. Środki transportu	118
1.3. Wielkość taborów	119
2. Produkcja na potrzeby wojska	121
3. Uzbrojenie i wyposażenie	123

3.1. Kawaleria	123
3.2. Piechota	124
4. Szabla i inne rodzaje broni białej	125
5. Broń palna	128
5.1. Broń ręczna	128
5.2. Artyleria	129

ROZDZIAŁ VI

WOJSKA LENNIKÓW IMPERIUM 131

1. Chanat krymski: liczebność wojsk	133
1.1. Demografia a liczebność wojsk tatarskich	134
1.2. Zaciężne formacje w armii chana	135
2. Chanat Krymski: strategia i taktyka	136
2.1. Polityka a strategia	136
2.2. Liczebność ordy podczas wypraw wojennych	137
2.3. Dowodzenie i organizacja wypraw tatarskich	138
2.4. Taktyka	139
2.5. Konie i ludzie	140
2.6. Uzbrojenie	141
3. Inni lennicy imperium	142
3.1. Mołdawia, Wołoszczyzna, Siedmiogród	142
3.2. „Środkowe Węgry”, Dubrownik, Dagestan	144
3.3. Kwestia kozacka	144
4. Ejalety afrykańskie	145

ROZDZIAŁ VII

ARMIA OSMAŃSKA OKOŁO ROKU 1683: PODSUMOWANIE 147

1. Armia osmańska z czasów pierwszej i drugiej wyprawy wiedeńskiej	149
1.1. Armia Sulejmana Wspaniałego	149
1.2. Armia czasów Mehmeda IV: liczebność	150
1.3. Armia czasów Mehmeda IV: wartość bojowa	152
2. Morale	154
2.1. Ceremoniał	154
2.2. Święta wojna?	155
2.3. Lafa	157
2.4. Doświadczenia wojenne	159
2.5. Podsumowanie	159

3. Strategia i taktyka	160
3.1. Kwestia przewagi liczebnej	160
3.2. Organizacja wypraw wojennych	161
3.3. Strategia – czynnik odległości	162
3.4. Taktyka w walnych bitwach	165
3.5. Taktyka stosowana w trakcie oblężeń	166
3.6. Wojska lenników w systemie strategii i taktyki	167
3.7. Dowództwo	167
4. Dwie koncepcje organizacji sił zbrojnych	170
5. Armia i państwo	172

ROZDZIAŁ VIII

CHARAKTERYSTYKA SIŁ ZBROJNYCH

SĄSIADÓW IMPERIUM OSMAŃSKIEGO

1. Austria	179
2. Rzeczpospolita Obojga Narodów	181
3. Wenecja	184
4. Państwo moskiewskie	186
5. Muzułmańscy sąsiedzi imperium	188
5.1. Persja (Adziam)	188
5.2. Maroko	190

CZĘŚĆ II

SŁOWEM, TAK OLBRZYMIEJ WYPRAWY

NIE BYŁO CHYBA OD CZASÓW ADAMA

ROZDZIAŁ IX

KARA MUSTAFA I KWESTIA WOJNY Z AUSTRIĄ

1. Kara Mustafa: polityk	195
2. Kara Mustafa: żołnierz	200
2.1. Pierwsze doświadczenia wojskowe Kara Mustafy	200
2.2. Kampania czehryńska	201
2.3. Umiejętności i słabości seraskiera	208
3. Teatr działań wojennych i doświadczenia poprzednich wojen z Austrią	210
3.1. Wojny z Austrią w XVI wieku	210
3.2. Ponad pół wieku pokoju	211
3.3. Kampania lat 1663–1664	212

3.4. Wyprawy lat 1681–1682	213
3.5. Teatr działań wojennych	214
4. Decyzja o wojnie	217
5. Zdobyć Wiedeń... I co dalej?	221
6. Początek wyprawy	224
6.1. Pierwsze zwycięstwo Austriaków	224
6.2. Marsz z Adrianopola do Belgradu	225

ROZDZIAŁ X

KONCENTRACJA ARMII INWAZYJNEJ 227

1. Marsz armii inwazyjnej z Belgradu do granicy	229
1.1. Koncentracja w Belgradzie	230
1.2. Marsz ku granicy	232
2. Liczebność armii Kara Mustafy	234
2.1. Koncentracja pod Jawarynem	234
3. Spisy wojsk osmańskich z czasów wyprawy 1683 r.	237
4. Wojska kapy kułu	239
4.1. Piechota i artyleria	239
4.2. Kawaleria	239
5. Ejalety europejskie	240
5.1. Rumelia i Sylistria-Oczaków	240
5.2. Ejalety węgierskie i Bośnia	241
6. Pozostałe prowincje	241
6.1. Anatolia	241
6.2. Inne ejalety azjatyckie, Egipt i Dżezair-i Bahr-i Sefid	242
7. Wojska prowincjonalne: podsumowanie	243
7.1. Prowincjonalna jazda sipahijska	243
7.2. Wojska jerli	244
7.3. Wojska nadworne i inne formacje	244
7.4. Piechota w wojskach prowincjonalnych	245
8. Siły lenników	245
9. Tabory	247
10. Armia inwazyjna: podsumowanie	248
10.1. Proporcje głównych rodzajów broni	248
10.2. Koszt wyprawy	248
10.3. Wartość wojsk inwazyjnych	249
10.4. Sylwetki kilku dowódców	250
10.5. Najpotężniejsza armia polowa w historii imperium?	253
11. Porównania	255

ROZDZIAŁ XI

PIERWSZY ETAP KAMPANII

259

1. Ofensywa księcia Karola Lotaryńskiego	261
2. Inwazja: od przekroczenia granicy do osiągnięcia Wiednia	264
2.1. Od Stołecznego Białogrodu do twierdzy Jawaryn	264
2.2. Walki nad Rabą i ich następstwa	265
2.3. Postój nad Rabą	267
2.4. Marsz spod Jawaryna w stronę Wiednia	267
3. Twierdza wiedeńska i jej obrońcy	270
4. Początek oblężenia: rozstawienie wojsk	274
4.1. Siły osmańskie pod Wiedniem	274
4.2. Początek oblężenia	275
4.3. Początkowy szyk armii oblężniczej pod Wiedniem	276
5. Zdobycie wyspy Tabor: całkowite okrążenie Wiednia	278

ROZDZIAŁ XII

DZIAŁANIA WOJENNE OD POŁOWY LIPCA DO POŁOWY SIERPNIA

281

1. Rozwój prac oblężniczych pod Wiedniem w pierwszym miesiącu oblężenia (14 lipca – 12 sierpnia)	283
1.1. Ocena pierwszego miesiąca oblężenia	289
2. Artyleria w oblężeniu Wiednia	293
2.1. Rozrost artylerii podczas oblężenia	295
2.2. Podsumowanie	295
3. Działania na lewym brzegu Dunaju: korpus Kőr Husejna	297
3.1. Siły osmańsko-węgierskie na lewym brzegu Dunaju	297
3.2. Bitwa pod Preszburgiem i jej następstwa	298
4. Działania wydzielonych oddziałów na prawym brzegu Dunaju	301

ROZDZIAŁ XIII

DZIAŁANIA WOJENNE OD POŁOWY SIERPNIA

DO POCZĄTKÓW WRZEŚNIA

305

1. Klęska na lewym brzegu Dunaju	307
1.1. Bitwa pod Bisambergiem	308
1.2. Następstwa klęski	310
2. Rozwój prac oblężniczych pod Wiedniem w drugim miesiącu oblężenia (13 sierpnia – 12 września)	311
2.1. Zmiany w szyku wojsk oblegających Wiedeń	311
2.2. Wznowienie ataków	312
2.3. Punkt krytyczny: 40 dni oblężenia	314

2.4. Ostatnie ataki	317
3. Oblężenie: straty i uzupełnienia	322
4. Podsumowanie oblężenia	323
4.1. Porównanie trzech oblężeń	324
5. Okrucieństwa wojenne	326

CZĘŚĆ III	
KLĘSKA	331

ROZDZIAŁ XIV	
PRZECIWNICY ARMII OSMAŃSKIEJ	
W PRZEDEDNIU BITWY WIEDEŃSKIEJ	333

1. Wojska odsieczowe	335
1.1. Organizacja odsieczy dla Wiednia	335
1.2. Koncentracja pod Tulln	337
1.3. Zastrzeżenia co do liczebności wojsk odsieczy	338
1.4. Wartość armii odsieczowej	340
2. Szyk i plan działania wojsk nieprzyjacielskich	342
2.1. Zgrupowanie wojsk austriacko-niemieckich	342
2.2. Problem dowództwa w armii odsieczowej	346

ROZDZIAŁ XV	
OSMAŃSKIE PRZYGOTOWANIA	
DO ODPARCIA ODSIECZY	349

1. Stan armii osmańskiej pod koniec oblężenia	351
1.1. Korpus posiłkowy Ibrahima paszy	351
1.2. Wielkość armii w przededniu bitwy	352
2. Wstępne przygotowania do bitwy	353
2.1. Kara Mustafa wobec groźby odsieczy	353
2.2. Pierwsze przygotowania do odparcia wojsk odsieczowych	355
2.3. Organizacja kolejnych działań przeciw odsieczy	356
3. Szanse na zwycięstwo?	358
3.1. Stan armii osmańskiej	358
4. Plan bitwy	360
4.1. Kronikarze tureccy o planach bitwy	360
4.2. Ustawienie wojsk a prawdopodobny plan bitwy	361
4.3. Słabości ewentualnego planu Kara Mustafy	364
4.4. Czy możliwy był inny plan bitwy?	364

ROZDZIAŁ XVI

LICZEBNOŚĆ I SZYK ARMII OSMAŃSKIEJ

PRZED BATALIĄ 12 WRZEŚNIA

367

1. Wojska wystawione przeciwko odsieczy – informacje ogólne	369
2. Prawe skrzydło	370
3. Problem wysuniętej reduty „szańca tureckiego” i grupy Kara Mehmeda	372
4. Centrum	373
5. Lewe skrzydło	374
6. Grupa chana Murada Gereja	376
7. Formacje niebiorące udziału w bitwie	376
7.1. Kwestia ewentualnego przesunięcia sił korpusu oblężniczego	378
8. Krytyka dotychczasowych opracowań	379

ROZDZIAŁ XVII

WALNA BITWA 12 WRZEŚNIA

381

1. Bitwa bez jednolitego frontu (godz. 5.00–16.00)	384
1.1. Walki na prawym skrzydle	384
1.2. Działania w centrum	388
1.3. Działania na lewym skrzydle	389
1.4. Walki o Pötzleinsdorf	391
2. Zmiany na froncie bitwy	394
2.1. Faktyczny kształt frontu	396
2.2. Mit o przesuwaniu wojsk Ibrahima paszy	398
3. Końcowa faza bitwy (godz. 16.00–19.00)	399
3.1. Walki w centrum i na lewym skrzydle	399
3.2. Natarcie nieprzyjaciela na prawym skrzydle osmańskim	401
3.3. Natarcie nieprzyjaciela w centrum i na lewym skrzydle osmańskim	404
3.4. Zgrupowanie Kara Mustafy w końcowej fazie bitwy	406
3.5. Walki w obozie	409
3.6. Ucieczka czy odwrót?	411
4. Straty	412
4.1. Straty ludzkie po obu stronach	412
4.2. Utracony obóz	414
5. Miejsce bitwy wiedeńskiej w dziejach wojen	416

ROZDZIAŁ XVIII

PRÓBA USTABILIZOWANIA SYTUACJI

NA POGRANICZU JESIENIĄ 1683 R.

419

1. Odwrót do Budzina	421
1.1. Koncentracja pod Jawarynem	421
1.2. Represje po bitwie wiedeńskiej	422
1.3. Marsz do Budzina	423
2. Przed bitwami pod Parkanami:	
skład i liczebność korpusu Kara Mehmeda	424
3. Pierwsza bitwa pod Parkanami	426
3.1. Liczebność i skład obu wojsk 7 października	426
3.2. Bitwa	427
4. Druga bitwa pod Parkanami	431
4.1. Siły i zamiary nieprzyjaciela	431
4.2. Kwestia wzmocnienia sił Kara Mehmeda	433
4.3. Osmański plan bitwy	433
4.4. I faza bitwy	437
4.5. II faza bitwy	439
4.6. Straty	441
4.7. Po bitwie	443
5. Ostatnie walki i przegrupowania	444
5.1. Plany obrony pogranicza	444
5.2. Obrona Ostrzyhomia	445
5.3. Stracone szanse nieprzyjaciela	447
5.4. Zamknięcie działań wojennych w 1683 r.	448
5.5. Ostatnia klęska Kara Mustafy	450

ROZDZIAŁ XIX

BILANS KAMPANII ROKU 1683

453

1. Ekonomia sił	456
1.1. Seraskier i podwładni	458
1.2. Czynniki czasu	459
1.3. Niewłaściwa ocena możliwości własnych i przeciwnika	459
1.4. Klęska wynikiem struktury państwa i armii osmańskiej?	460
1.5. Straty bezpowrotne wojsk tureckich w trakcie kampanii	462
1.6. Straty nieprzyjaciela	463
2. Podsumowanie	463
3. Historia alternatywna	464

ZAKOŃCZENIE	
KU ZMIANOM W WOJSKOWOŚCI OSMAŃSKIEJ	469
1. Wojna z Ligą Świętą	471
2. Przemiany w liczebności wojsk zaciężnych i innych formacji w latach 1684–1699	473
3. Zmiany w strukturze i wartości bojowej armii u schyłku XVII wieku	476
4. Austriacki przeciwnik w wielkiej wojnie tureckiej	479
5. Imperium w pierwszej połowie XVIII wieku	482
6. Sto lat po wyprawie wiedeńskiej: upadek armii osmańskiej	486
 ZAŁĄCZNIKI	 489
Załącznik 1	491
Załącznik 2	494
Załącznik 3	499
Załącznik 4	500
Załącznik 5	502
 PRZYPISY	 503
 BIBLIOGRAFIA	 525
 MAPY	 542
 INDEKS OSÓB	 547
 INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH	 555
 ABSTRACT	 565